

Б.Ж. ҚҰРМАНОВА¹, Б.С. БАЛҒАЗИНА^{2}, Г.І. ОНҒАРБАЕВА¹*

¹Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті (Ақтөбе, Қазақстан),

²Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві (Алматы, Қазақстан)

email: bakhitgul555@mail.ru

КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУДЫҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ДАМУДАҒЫ РӨЛІ

Аңдатпа

Ұсынылып отырған мақала қазіргі білім беру саласындағы бақылау-бағалау үдерісіндегі оқу-танымдық қызметті дамытудың проблемасына арналған. Соның ішінде критериалды бағалаудың білім алушының оқу-танымдық қызметін дамытудағы рөлін анықтау. Аталмыш зерттеудің мақсаты оқу-танымдық қызметтің критериалды бағалаудағы мәнін педагог-психолог ғалымдардың тұжырымдарына сүйене отырып анықтау болып табылады. Мақалада жасалған талдаулар мен тұжырымдарымыз критериалды бағалауды іске асыру барысында оқушының оқу-танымдық қызметін ұйымдастыруда көмек бола алады. Зерттеу барысында талдау, синтездеу, салыстыру әдістері қолданылып, критериалды бағалаудың оқу-танымдық қабілетті дамытуда маңызды рөл атқаратыны дәлелденді. Алынған нәтижелеріміз орта оқу орындары мен жоғары оқу орындарындағы білім берушілер мен критериалды бағалаудың теориялық қыры мен практикалық мәнін айқындап зерттеушілерге көмек бола алады.

Түйін сөздер: оқу-танымдық қызмет; жаңартылған мазмұндағы білім беру; критериалды бағалау; құзыреттер; оқуды бақылау-бағалау үдерісі.

Б.Ж. КУРМАНОВА¹, Б.С. БАЛГАЗИНА^{2}, Г.И. УНГАРБАЕВА¹*

¹Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова (Ақтөбе, Казахстан),

²Архив Президента Республики Казахстан (Алматы, Казахстан)

email: bakhitgul555@mail.ru

РОЛЬ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ В РАЗВИТИИ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Статья посвящена проблеме развития учебно-познавательной деятельности в контрольно-оценочном процессе в современной сфере образования, в том числе определению роли критериального оценивания в развитии учебно-познавательной деятельности обучающегося. Целью данного исследования является определение сущности учебно-познавательной деятельности в критериальном оценивании на основе выводов ученых педагогов-психологов. Анализ и выводы, сделанные в статье, могут служить помощью в организации учебно-познавательной деятельности учащегося в процессе реализации критериального оценивания. В ходе исследования были использованы методы анализа, синтеза, сравнения, доказано, что критериальное оценивание играет важную роль в развитии учебно-познавательных способностей обучающихся. Полученные результаты могут помочь исследователям выявить теоретические аспекты и практическую значимость критериального оценивания и образовательных программ средних и высших учебных заведений.

Ключевые слова: учебно-познавательная деятельность; образование обновленного содержания; критериальное оценивание; компетенции; контрольно-оценочный процесс обучения.

B. KURMANOVA¹, B. BALGAZINA^{2*}, G. UNGARBAYEVA¹

¹Aktobe Regional University named after K. Zhubanov (Aktobe, Kazakhstan),

²Archive of the President of the Republic of Kazakhstan (Almaty, Kazakhstan)

email: bakhitgul555@mail.ru

THE ROLE OF CRITERION ASSESSMENT IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITY

Abstract

The article is devoted to the problem of the development of educational and cognitive activity in the control and evaluation process in the modern field of education. Including the definition of the role of criteria-based assessment in the development of the educational and cognitive activity of the student. The purpose of this article is to reveal the essence of pedagogical and psychological educational and cognitive activity based on the theoretical positions and conclusions of scientists-teachers-psychologists. The analysis and conclusions made in the article can serve as an aid in the organization of educational and cognitive activity of the student in the process of implementing the criterion assessment. The authors used methods of analysis, synthesis, and comparison, and proved that criteria-based assessment plays an important role in the development of educational and cognitive abilities. The results obtained can help teachers of secondary and higher educational institutions and researchers with the theoretical aspect of the criteria-based assessment.

Keywords: educational and cognitive activity; updated content of education; competencies; control and evaluation process of training.

Кіріспе. Әлемдік білім беру мен оқытуға енгізіліп жатқан өзгеріс, жаңалықтардың түпкі мақсаттары кез келген жағдайда пайда болған проблемаларды анықтай алатын, мәнін, пайда болу себептерін жеткілікті деңгейде түсініп қажет шешімдер қабылдай алатын, өзгермелі өмірде өзінің орны мен қызметін, рөлін айқындап білетін тұлға қалыптастыру болып табылады. Толыққанды тұлға қалыптастыру, оның сыртқы формасымен қатар ішкі мазмұнын да қамтуы тиіс екендігін заманның өзі дәлелдеп отыр. Осыған байланысты бүгінгі күні білім беру мен оқытуға құзыреттілік тұрғыдан келу көзделген. Қазақстандық білім беру мен оқыту, болашақ маманды дайындау әлемдік үрдіс негізінде іске асырылуда, яғни стандарттар мен типтік, модульдік білім бағдарламаларында құзыреттілік пен құзыреттер айқындалып, нақтыланған. Құзыреттер студенттердің оқыту үдерісі кезінде алған білімін, іскерлігін және дағдысын кәсіптік практикалық тұрғыдан қолдана білу қабілеті болып табылады. Сонымен қатар қатар құзыреттілік пен құзыреттердің анықтамасына білім беру саласында және мамандар дайындау

бағытында әр түрлі мазмұндар жүктелген. Аталмыш проблеманы біздер терең қарастыруды мақаламызда көздегендіктен және көрсетілген проблеманы тек қана біздің оқыту мен білім берудегі *бағалау* мен *бақылау* мәселесіне қатысты сөз етуімізге байланысты оларға берілген анықтамалардың мазмұнын терең ашып, талдаған жоқпыз. «Құзыреттілікті психолог-ғалымдар құзыреттер емес, оның кіріктірілген түрдегі іске асырылуы және де *құзыреттілік* білім беру үдерісі субъектісінің қызметі мен мінез-құлқында күрделі, әр түрлі, әр жоспарлы жеке тұлғалық және интеллектуалды шартталған құзыреттердің негізінде қалыптасатын тұлғалық түзілулер», - деп қарастырады [1, 4-5 бб.]. Болашақ педагог-мамандарды дайындаудағы басты міндет жоғарыда көрсетілген құзыреттілік пен құзыреттерді толыққанды мағынасында іске асыру болып табылады. Орта білім беру мазмұнының жаңартылуы төменнен жоғарыға қарай іске асырылуына байланысты педагог-мамандарды дайындауда кешеуілдетіліп қалған критериалды бағалау бүгінде жоғары орындарында пән ретінде оқытылып жатыр. Мектептердегі оқыту мен бақылау-бағалау

үдерістеріндегі мазмұндық өзгерістер олардың формасы мен әдіс-тәсілдерінің де өзгерістерге әкелді. Осыған байланысты жаңа білім стандарттары енгізіліп, толықтай педагогикалық үдерістерді жаңаша ұйымдастыруды талап етуде. Қазақстандық орта білім беру саласының негізін жүйелік-қызметтік, тұлғаға бағдарланған, дамыта оқыту қағидаларын жүзеге асыру құрайды. Сонымен қатар жаңартылған мазмұндағы білім беру нәтижеге бағдарланған және де ол нәтижелер міндетті түрде тұлғалық, метапәндік, пәндік нәтижелер болып табылады [2]. Көрсетілген талаптар оқыту мен бақылау-бағалау үдерісін ұйымдастыруға деген жаңа тұғырларды талап етеді, оқыту әдіс-тәсілдерін түрлендіріп, бақылау-бағалау үдерістерін ұйымдастыруға өзгертулер енгізіліп, бағалау әдістеріне деген жана қатынастарды орнатуды көздейді. Қазіргі білім беру стандарты бойынша критериалды бағалау енгізілді және де бағалау мына анықтама негізінде іске асырылуда «бағалау – білім алушылардың оқужда нақты қол жеткізген нәтижелермен әзірленген критерийлер негізінде салыстыру процесі» және де «бағалау критерийлері – білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға негіз болатын нақты өлшеуіштер». Осыған байланысты білімді бағалаудың басты қызметі үдерісті, кері байланысты талдау арқылы қажетті түзетулерді жүргізіп отыру болып табылады. Критерийлер арқылы бағалау оқыту мен оқу мақсаттарын айқындауға, кез келген оқушыға өзінің оқу еңбегін жоспарлай білуге мүмкіндік береді және де өзгелердің де оқу еңбектерін бағалай білуге үйретеді. Сонымен критерийлер арқылы білімді бағалау құзыреттерді қалыптастырудың маңызды құралы деп айтуға болады. Білім алушы өз бетінше оқу еңбегін бақылауға, қадағалауға мүмкіндік ала отырып, өзгенің де білім жетістігін қадағалай және бағалай білу дағдысы қалыптасады.

Негізгі бөлім. Критериалды бағалау қазіргі білімді бағалау мен бақылаудағы сенімді құрал ретінде көптеген елдердің білім беру жүйесіне енгізілген. Біз өзіміздің ұсынып отырған мақаламызда осы крите-

риалды бағалаудың білім алушының оқу-танымдық қызметін дамытушы маңызды құрал ретінде көрсетуді мақсат тұттық. Осыған байланысты зерттеу барысымызда оқу-танымдық қызметтің қазіргі педагогика мен дидактикадағы анықтамаларына, мазмұндық, мәндік қырларына, нормативтік-әдістемелік құжаттардағы анықтамалары мен қолдану ерекшеліктеріне, оқушының оқу-танымдық қызметінің мазмұнын айқындауда педагогикалық, психологиялық дереккөздерге талдау жасалды. Қажетті өзіндік тұжырымдар шығару барысында аталмыш дереккөздердегі мәліметтерге сүйене отырып *синтездеу, салыстыру* әдістері қолданылды.

Бүгінгі күні білімді бағалаудың жаңа түрі ретінде критериалды бағалау көптеген елдердің бағалау жүйесі ретінде қабылданған. Критериалды бағалау білім алушылардың оқу және үлгерім сапасын арттыру және білім сапасын тексеру мен бағалаудағы сенімді құрал болып табылып отыр. Қазіргі оқытудың маңызды қыры – оның бағытталу сипатында болуы, білім алушыларды бейімделумен қатар әлеуметтік өзгерістердегі жағдайларды белсенді игеріп отыруға дайындау [3, 9-10-бб.].

Критериалды бағалау соңғы он жылдықта мектеп пен жоғары білім беру саласында өзінің нәтижелілігін көрсетуде. Критериалды бағалаудың теориялық және практикалық мәні шетелдік және отандық педагог-ғалымдардың еңбектерінде нақты ашылған. Соның ішінде қалыптастырушы (формативті) бағалаудың оқыту нәтижесін көрсетуші ғана емес, сонымен қатар білім алушының оқу жетістігінің сапалық үдерісін де көрсететіні айтылады [4, 8 б.]. Жоғары оқу орындарындағы бағалаудың мазмұндық және мәндік сипаты оқу орнындағы бағалау мәдениетіне тікелей тәуелділігі де соңғы зерттеулердегі өзекті мәселе екендігін көруге болады [5, 1016-1029 бб.]. Критериалды бағалау білім алушының білімді игеруі мен меңгеруіне бағытталғаны мәлім, осыған байланысты мектептегі оқу жетістігінің оқушы тарапынан қабылдауны мен кері байланыстың маңыздылығы туралы да зерт-

теулер жасалып, қорытындылар жасалған. Соның ішінде кері байланыстың білім алушылардың ересектер мен құрдастарының ұтымды жетекшілігімен ішкі жеке үдерісі ретінде білімдерін құруына оң әсер ететін метакогнитивтік оқыту тәсілі екендігі туралы тұжырымдар бар [6]. Критериалды бағалау жүйесі арқылы оқушылардың бойында сыни тұрғыдан ойлауды қалыптастыру туралы зерттеулерде мектеп мұғалімдерінің әлі де болса білім алушының оқу жетістігін тек қана білімді тексеру деп түсінуі басым екендігі айтылады. Сонымен қатар критериалды бағалау педагогтің кәсіби шеберлігін арттыруға, жаңа идеяларды игере отырып, оқытудың сапасын жоғарылата білуіне тікелей ұмтылысытар жасауының көзі болып табылатынына баса назар аударылады [7]. Оқу жетістігін бағалаудың оқу-танымдық қызметті уәждемелеуге үлкен әсер ететінін және де қазақстандық білім беру жүйесінде өзінің орталық орнын алып отырғанын, соның ішінде бастауыш білім берудегі рөлін анықтауда зерттеушілер мынадай тұжырымға келеді «Критериалды бағалау жүйесі оқушылардың білім алуға, оқуға деген қызығушылығын мен уәждемесін дамытуға арналған. Егерде нақтыланған критерийлерді белгілеу арқылы оқушы мен ата-ананың критериалды бағалау үдерісінің мәні мен мағынасын толыққанды түсінуге жағдай жасауға болады. Сондай-ақ критериалды бағалау оқушының функционалды сауаттылығын қалыптастыруға мүмкіндік жасайды» [8, 100-101 бб.].

Критериалды бағалаудың білім қалыптастыру мен оқыту, оқу үдерісіндегі мәндин, мазмұндық қырларын талдай келе, аталмыш бағалау жүйесінің бүгінгі күнгі оқу жетістігін бағалауда орталық оырн алып, әлемдік тәжірибеде өзінің оң нәтижелерін көрсетіп отыр деген тұжырымға келдік. Осындай әлімдік тәжірибенің нәтижелерін талдап, оқушылардың оқуға деген уәждемелері мен дамытушылық мәнін айқындап, қазақстандық білім беру жүйесі бүгінде аталмыш бағалау жүйесін мектептер мен жоғары оқу оырндарына толыққанды енгізіп отыр.

Қазақстандық критериалды бағалаудың негізгі қағидалары:

- оқыту мен бағалаудың өзара байланысы. Бағалау оқытудың ажырамас бөлігі болып табылады және де оқу бағдарламасы мен күтілетін нәтижелерге тікелей байланысты;

- анықтық және қолжетімділік. Бағалау түсінікті және айқын ақпарат беріп, білім беру үдерісінің барлық қатысушыларының қатысымы мен жауапкершіліктерін арттырады;

- үзіліссіздік. Бағалау білім алушының оқу жетістіктерінің прогресін уақтылы және жүйелі түрде үзіліссіз бақылап отыратын үдеріс болып табылады;

- дамытуға бағытталу. Бағалау нәтижелері білім беру жүйесін, мектеп, мұғалім мен оқушының даму бағытына бастамашылық етіп, айқындап отырады [9, 8-9 бб.].

Сондай-ақ критериалды бағалау оқушылардың оқу нәтижелерінің салыстыруларына негізделген нақты айқындалған, ұжыммен жасалған үдерістің барлық қатысушыларына белгілі білім берудің мақсаты мен мазмұнына сәйкес, оқушылардың оқу-танымдық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін критерийлер болып табылады. Міндетті түрде критериалды бағалау оқу бағдарламасының мазмұнына, бақылау формаларына арналған шараларға, оқушылардың жеке психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне сай іске асырылады [10, 47-49 бб.]. Осы жерде міндетті түрде критериалды бағалаудың білім алушылардың ішкі мүмкіндіктері мен сыртқы жағдайды сәйкестендіре білу біліктері мен дағдыларының ескерілгені жөн деп білеміз. Ол үшін міндетті түрде критериалды бағалаудың педагогикалық мәні мен білім алушылардың оқу-танымдық қызметін дамытушы рөлі дұрыс танылуы тиіс.

Критериалды бағалаудың педагогикалық мәнін оның «білім алушының тұлғасын сапалы түрде дамытуына және қойылған нәтижелерге қадаммен жетуіне» [11, 23 б.] және оны толыққанды бағалануына үлкен әсер етуімен айқындауға болады.

Ол үшін критериалды бағалаудың білім алушының оқу-танымдық қызметін арттыруда зор күшке ие деп айта аламыз. Кез келген оқыту үдерісінде білім алушының оқу-танымдық қызметін ұйымдастыру мен оны дамытудың жолдары бір десек, пәндік сипаты әр түрлі болып табылады. Мысалы көптілді білім беру ортасындағы білім алушы мен білім берушінің арасындағы қарым-қатынастың маңызды орталығы білім беруші болып табылса, онда ол білім берушінің міндетті түрде металингвистикалық білім қалыптастыра білуі тиіс. Өйткені білім беруші өз қызметінде қолданатын ресурстарға білім алушылардың оқу қызметінде көптілділік білігін шығармашылық пен тиімді қолданулары үшін қол жеткізулерін ұйымдастыруы тиіс [12]. Білім алушының оқу-танымдық қызметін ұйымдастыру мен дамытудың қаншалықты маңызды және білім берудегі орталық үдеріс екендігін COVID-19 жаһандық пандемия кезеңінде дүние жүзілік білім беру жүйесінің бастан кешірген ең күрделі мәселесі болып табылады. Барлық білім беру жүйесі аталмыш жағдайда бірден онлайн-оқыту жүйесіне көшуі адамзаттың әлі де болса жаһандық дағдарыстарға дайын еместігін көрсетті. Алайда білім беру жүйесі пандемия кезеңінен бастап адамның жасаған «машинаның» қаншалықты адамға пайдасы тиетініне куәгер болды. Дәл сол кезеңде білім берудегі орталық сұрақ «Оқушының оқу-танымдық қызметін қалай тиімді ұйымдастырамыз?», «Алған білімін қалай бақылаймыз және бағалаймыз?» болды. Осы орайда онлайн-білім берудің экологиялық мәселесі пайда болды. Өйткені оқыту мен оқудың онлайн-экологиясын құру сапалы сабақ жүргізуге, білім алушының оқу жетістіктерін нәтижелі бағалауына, білім алушылардың оқу үдерісіне ынталы болуына жағдай жасайды [13]. Сонымен қатар білім алушының оқу-танымдық қызметін дамытудағы және ол оқу-танымдық қызметті педагогикалық-психологиялық тұрғыдан дұрыс ұйымдастыру білім мазмұнына тікелей байланыстылығын да атап кету керек. Осы орайда қазақстандық білім беру жүйесіндегі жаңалықтар мен қол жеткізген нәтижелер

аз емес. Олар білім беру мазмұнының жаңартылуы, оқу жетістіктерін бақылау мен бағалау, мұғалімнің жаңа форматтағы қызметтері, сабақты мұғалім тарапынан зерттеу, болашақ мұғалімдерді критериалды бағалау үдерісін ұйымдастыруға оқыту [14, 83-87 бб.], сабақ барысындағы оқушылардың зерттеушілік қызметін ұйымдастыру [15, 255-260-бб.], сабақ жүйесінің статикадан динамикалық күйге көшуі болып табылады [16, 365-372 бб.].

Оқу қызметін бағалаудағы компьютерлік тестілердің соның ішінде екінші (шетел) тілді игертудегі тиімділігін заман өзі көрсетіп отырғанын, компьютерлік тестілеулердің тілді игерушілердің мақсатты тілді ғана емес, сонымен қатар тестілеуде, тілді игеруде күрделі және қиын болып табылатын құрылым коммуникативтік құзыреттілікті де бағалауға мүмкіндік беретінін кейбір зерттеушілер атап отыр [17].

Қазіргі білім беру мен оқытудағы маңызды және орталық мәселе болып табылатын оқушының оқу-танымдық қызметін бағалауда мұғалім тарапынан оқушының оқу жетістіктеріне деген мұқияттылық пен үлкен жауапкершілікті, қолдауды талап ететіні сөзсіз. Осы тұрғыдан жүргізілген зерттеулерде мұғалімнің қалыптастырушы бағалауда оқушы жетістігінің алға жүру (прогрестік) қадамдарына қолдау көрсететін арнайы тапсырмаларды құру мен орындатуы маңызды рөл атқаратынын айтады және ол тапсырмалардың оқушы тарапынан орындалуы мен мұғалімнің бағалауы міндетті түрде оқушымен бірге талданып отыруы тиіс екендігі алға тартылады [18].

Нәтижелер және оны талқылау. Критериалды бағалау – оқу-танымдық құзыреттілікті қалыптастыруға мүмкіндік беретін айқын анықталған, ұжымдық түрде жасалған, үдерістің барлық мүшелеріне алдын ала таныс критерийлері бар оқушылардың оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген үдеріс.

Критериалды бағалаудың негізгі элементтері мыналар:

- үдерісті талдау;
- білім беру үдерісіне қатысушылардың

барлығына оқылып отырған материалдың меңгерілу деңгейін түсінуіне мүмкіндік беретін кері байланыс;

- оқушы алдына қойылған мақсат пен жеткен нәтиженің сәйкес келу деңгейін анықтау;

- түзетулер енгізуге арналған жеке және топтық жұмыстар жүргізу үшін оқушылардың ағымдағы қиындықтарын анықтау;

- оқушылардың нәтижелі оқу қызметін атқарулары үшін психологиялық жайлы білім беру ортасын қалыптастыру.

Критериалды бағалау технологиясының мақсаты – жеке бір оқу курсының мақсатымен қатар білім берудің белгілі бір деңгейінде білім алушылардың құзыреттілігін қалыптастыруды бағалау жүйесімен байланыстыруға мүмкіндік беретін мақсаттық тұғырларды бағалаумен байланыстыру

Критериалды бағалаудың міндеттері:

- оқушылардың оқу уәждемесін көтеру, бағаға деген жағымсыз эмоциясын болдырмау, оқу үдерісінде жауаптарды талдауда белсенділігін арттыру;

- алынған білімді жүйелеу, тереңдету, бекіту;

- білімді игеру үдерісін басқару, толық, нақты және жедел кері ақпарат алуды төмендегі көрсетілгендер арқылы қамтамасыз ету;

- сенімді кері байланысты қамтамасыз ету;

- материалдың меңгерілу сапасын анықтау;

- қателерді, қиындықтарды және олардың туындау себептерін айқындау;

- сенімді кері байланысты қамтамасыз ету, білімнің игерілу сапасын анықтау;

- алынған білімнің есте сақтаулын қамтамасыз ету, оқушыларды өзін өзі ұстай білуге, шыдамдылық таныта білуге жаттықтыру;

- қиындықтар мен, қателерді және олардың туындау себептерін анықтап отыру және білімдегі ақауларды болдырмаудың алдын алу.

Критериалды бағалау мынадай қызмет атқарады:

- бақылаушы қызмет – оқушылардың оқу жетістіктерінің деңгейін анықтап, жеке оқушы мен тұтас кластың диагностикалық сипаттамасын жасау, оқу қызметіне объективті баға беру, алынған білімнің оқу қызметінде белсенді қолданылуын анықтау, оқу үдерісі мен нәтижесін үнемі бақылап отыру, оқытудың әдісі, формасы, құралдарының тиімділік деңгейін анықтап отыру;

- оқыту қызметі – жаңа материалды оқытуда маңызды болып табылатын қызмет. Бір жағынан, оқылған материалдың игерілу деңгейі анықталса, екінші жағынан, оқушылардың білім мен білігінің терең бекітілуіне, тереңдетілуіне, бекуіне, кеңеюіне әсер етеді;

- тәрбиелеуші қызметі – оқу үдерісінің соңғы кезеңінде белсендіріледі: қорытынды жұмыс жазу, конференцияға қатысу, зерттеу жұмысын қорғау т.с.с. Аталмыш қызмет оқушылардың оқу жетістіктерін тексеру барысында айқын көрінеді;

- диагностикалық қызмет оқушылардың тек қана оқу жетістіктерінің деңгейін айқындаумен қатар оқушылардың төмен бал алу себептерін анықтау, білімдегі кемшіліктерді толықтыру, оны жою бойынша жұмыстар жүргізу болып табылады;

- дамытушы қызмет оқушылардың констатациялық жұмыстарды орындау үдерісінде маңызды болып табылады. Оқушылар өзгертілген жаңа жағдайда өз білімдерін қолданады, тұжырымдар мен қорытындылар шығарады, баяндама, презентация дайындап, зерттеу жұмыстарының нәтижесін қорғайды.

- уәждемелік қызмет – оқушылардың танымдық белсенділіктерін дамытуға, оқу-танымдық қызметті өз бетінше атқаруға, қойылған бағаның объективтілігі арқылы бағалау мен өзін өзі бағалау деңгейін көтеруге, оқушылардың білім мен білігі сапасын көтеруге, оқу жетістіктері туралы ақпаратты үнемі алып тұруына байланысты дұрыс бәсекелестікті құра білуіне мүмкіндік беріп, оқушылардың бойында өз қабілеттерін дамытып, жоғары нәтижеге жете білу талаптарының пайда болуына жол салады [19].

Критериалды бағалаудың педагогикалық технология ретіндегі мәнін қарастыруда оның элементтері мен міндеттерінің және қызметтерінің мазмұнын ашу маңызды болып табылады. Критериалды бағалау бүгінгі күнгі адам қызметінің барлық саласында қажет бағалау түрі ретінде кең қолданысқа ие болып отыр. Оқу үдерісінде бақылау мен бағалаудың толыққанды болуын қамтамасыз ете алатын әлеуеті мол критериалды бағалау әрбір оқу қызметінің жекелей бағалануын қамтамасыз етіп, оқыту мен білімді бағалаудағы субъект-субъектілік қатынасты толыққанды іске асыра алатын бағалау түрі деп тұжырымдауға болады. Сонымен қатар критериалды бағалау білім алушының оқу-танымдық қызметін қалыптастырып, дамытуда ерекше рөл атқарады. Оқу-танымдық қызмет шынайы өмір мен қоршаған ортаны танып, оны толыққанды түсіну мақсатында білімді және оның нәтижелерін өмірде қолдану тәсілдерін игеру болып табылады.

Еліміздегі жаңартылған мазмұндағы білім бағдарламаларындағы түпкі мақсат оқушылардың білімін шыңдаумен қатар сол алған білімдерін өмірлерінде толығымен қолдана білуді көздейді. Жаңа бағалау жүйесі білім беруші мен білім алушы арасындағы қарым-қатынасты тепе-теңдікке түсіреді және де білім алушы өз білімінің деңгейін өзі бақылап, қадағалап, бағалап отыруына толыққанды мүмкіндік алады, яғни: жаңа бағалау жүйесі білім алушыдан өз әрекетін бақылау мен бағалау, туындаған қиындықтардың себептерін анықтау мен қалпына келтіру қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқыту процесі білім алушылардың бойында функционалдық сауаттылықты және кең ауқымды дағдыларды қалыптастыруға бағытталған. Бұл оқыту процесінде оқу процесін дәстүрлі ұйымдастырудан алшақтап, білім берудің алты саласы бойынша айқындалып күтілетін нәтижелерге негізделеді және білім алушылар «біледі», «түсінеді», «қолданады», «талдайды», «жинақтайды», «бағалайды», яғни іс-әрекеттік аспектіні болжайтынын ескеру маңызды [9, 21 б.].

Оқушының оқу-танымдық қызметі - оқу-танымдық қызмет адамзатпен жинақталған мәдениет байлығын игеру мақсат етілетін білім алушының өз бетінше немесе сырттан арнайы ұйыдастырылатын қызмет және де оның пәндік нәтижесі білім алушы иемденетін ғылыми білім, білік, дағды, мінез-құлық формасы. Ал тәрбиелік-дамытушылық нәтижесі тұлғаның өрелік, адамгершілік дамуы, шығармашылық тәжірибе мен қоршаған әлемге деген эмоционалды-еріктік және құндылықтық қарым-қатынасты иемденуі, қызмет ретінде білім мен танымға қажеттілікті қалыптастыру. Оқу-танымдық қызметтің мазмұны алдыңғы буынғы ұрпақтың жинақтаған тәжірибесі, ал оны іске асырушы білім беру орындары.

Критериалды бағалаудың оқу-танымдық қызметін оның жалпы дамытушылық қызметімен бірге қарастырған жөн. Өйткені критериалды бағалаудың «дамытушылық қызметі білім алушылардың алған білімдерін өзгертілген және жаңа ортада қолдана білуін, тұжырымдар шығарып, қорытынды жасай білуін мақсат етіп, олардың интеллектуалды қабілеттерін анықтап қана қоймай, ол қабілетті қалыптастыру мен дамытуды көздейді. Оқушылардың критериалды бағалау үдерісінде логикалық және сыни тұрғыдан ойлауларын дамытуға мүмкіндіктері болады [19]. Критериалды бағалаудың мақсаты – бағалау критерийлері негізінде білім алушылардың оқу нәтижелері туралы объективті ақпарат алу және үдеріске қатысушылардың оқу үдерісін әрменқарата жетілдірулері үшін алынған нәтижелер бойынша ақпараттарды беріп отыру [9, 4 б.]. Осыған байланысты бүгінгі күні критериалды бағалаудың қазақстандық жүйесі жасақталған және де оның мынадай іске асырылатын бірнеше міндеттерін атауға болады:

1) Білім беру қызметінің сапасын көтеруге ықпал ететін объективті және ашық бағалау жүйесі қызметі.

2) Бағалаудың халықаралық тұғырлары мен стандарттарына сай бағалаудың бірдей және сапалы тетіктерін қалыптастыру.

3) Мұғалімдердің бағалаушылық қызметінде құзыреттілікті арттыру.

4) Білім алушылардың бойында өз бетінше білім ала білу дағдылары мен өз білімдеріне деген жауапкершілікті арттыруға жағдайлар жасау.

5) Үлгерімдері төмен оқушылармен жұмыс жасауды жетілдіру т.с.с.

Оқу-танымдық қызметті дамытуда оқытудың және оқудың өзінің екі немесе бірнеше адамның коммуникативтік қызметі, дәлірек айтсақ, қарым-қатынасы деп қарастыруға болады. Сондықтан да бүгінгі оқытудағы басты бағыт коммуникативтік деп айқындалып отыр. Тиімді оқытуда оқушының қателесуге құқы бар, сұрақ қойып, оған сәйкес жауап алуға мүмкіндігі, өз пікірін айтып дәлелдеуге жағдайы болатын барабар коммуникативтік орта ұйымдастырылуы керек. Мұндай ортада кез келген оқушы өзін жайлы сезініп, оқуға деген ынта-жігері жоғары болады. Осындай орта ұйымдастыруда таңдалатын әдіс-тәсілдер де қойылатын мақсат пен ортаға сәйкес болуы шарт. Г.А. Цукерманның пікірі бойынша, оқушылар өздерінен мұғалім тарапынан күтілетін нәрсені түсінуі сабақта серіктестер арасындағы өзара әрекеттерде міндеттердің бөлінуінен дұрыс түсінуімен айқындалады екен. Егерде ересектің ақпараты баланың қажеттілігінен озып отырса, онда бала сұрақ қоюдан қалады да, оның танымдық қызметі төмендеп, жоғалады. Оқушының өз бетінше мұғаліммен өзара қарым-қатынасқа түсуін дамыту және оқу ынтымақтастығы формасын жасап, оқуға бағыттау үшін қалыпты мектепте орнаған жағдайды түбегейлі өзгертіп, сұрақ қоя білетін оқушы тәрбиелеу керек [20, 27-29 бб.]. Яғни оқушы мұғалімге сұрақ қоюмен қатар, серіктесіне де сұрақ қоя білуге үйренуі керек. Осы орайда критериалды бағалаудың ажырамас бөлшегі мұғалім тарапынан да, оқушылар тарапынан да сұрақ қоя білу болып табылатынын атап өткен жөн.

Сондықтан сұрақ қою, класта диалог жүргізе білу мәдениетін қалыптастыру критериалды бағалауда шешілетін міндет деп айтуға болады. Сұрақтардың көптеген түрлері ажыратылып жіктелген. Соның ішінде жиі қолданылатыны ашық және жабық сұрақтар: ашық сұрақтар талдау мен ақпаратты

бағалауды, оқушының шығармашылық ойлау, елестету қабілеттерін ынталандырса, жабық сұрақтар қысқаша жауаптарды беруге бағытталады.

Сонымен қатар оқу-танымдық қызметті дамытуда мұғалімнің қажет әдісті лұрыс таңдауы да маңызды болып табылады. Н.Г. Казанская «оқыту – оқу» жұптары бойынша төрт жұпты ажыратады:

1. ақпараттық-хабарлау әдісі (оқыту әдісі);
2. орындау (оқу әдісі);
3. түсіндіру (оқыту әдісі);
4. репродуктивті (оқу әдісі);
5. ынталандыру (оқыту әдісі);
6. жартылай-іздеу (оқу әдісі);
7. іздеу (оқу әдісі);
8. талаптандырушы (оқыту әдісі) [21].

Көрсетілген әдістер арқылы оқушының оқу қызметі ұйымдастырылып, оларды бағалау критерийлері жасақталып, соңғы нәтижені бегілеу оқыту мен оқудың тиімділігін арттырады. Оқушы мен мұғалімнің арасында бір бірне деген сенім пайда болып, оқушының оқуға, ізденуге ынтасы оянады. Қолайлы коммуникативтік органы ұйымдастыруда «бала мен ересектің өзара әрекеттерін ұйымдастырудағы біртектік» мұғалім мен оқушының қойылған оқу мақсаты мен міндеттерін бірге түсінуін көрсетеді. Бұл ретте критериалды бағалауды жоспарлау мен ұйымдастыруда міндетті оқу мақсаттарының оқушыға да айқын көрсетілетіндігін атауға болады.

Сонымен критериалды бағалаудың білім алушының оқу-танымдық қызметін дамытушы рөлін айқындай отырып, аталған проблеманың әлі де болса психологиялық-педагогикалық тұрғыдан терең және жан-жақты зерттелуін күтіп отырған проблема деп айтуға болады. Соның ішінде бүгінгі күні мектептердегі оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалаудың нәтижелерін психологиялық-педагогикалық, дидактикалық тұрғыдан дұрыс танылуына да аса назар қою керек. Оқу-танымдық қызметті сипаттау барысында психологтар мен педагогтер оқушының ойлау қызметіне көптеп тоқталады. Ойлаудың көптеген түрлері бар соның ішінде қазіргі білім берудегі

маңыздысы сыни тұрғыдан ойлау болып табылады. Сыни тұрғыдан ойлау жоғары деңгейдегі нәтижеге жету үшін жұмысты жоспарлау мен орындауда ықтимал шешімдерді үнемі бақылау мен тексеруді қажет ететін танымдық стратегияны айқындап отырады. Сондықтан да критериалды бағалаудың түпкі мәні оқушының оқу-танымдық қызметі бойынша алынатын нәтижені межелу және оны үнемі бақылап, тексеріп отыру, талдау, кедергілерді айқындау, оқушыға қателерін түзетуге мүмкіндік беру мен оқуға ынталандыру және де оқушының ойлау дағдыларының деңгейлерін қалыптастырып, дамыту. Ойлау дағдыларының деңгейлері бүгінде қазақстандық критериалды бағалауда Блум таксономиясы бойынша анықталып, әрбір ойлау дағдыларын бағалау бойынша қолданылатын «етістіктер», яғни оқушының белгілі бір ойлау деңгейіндегі атқара алатын іс-әрекеттері де белгіленген. Бұл іс-әрекеттердің мазмұны мен мәні кез келген пәнге сәйкестендіріліп, әрбір тапсырма мазмұны мен талабына да кіріктіріліп отырады. Ол үшін білім беруші берілетін тапсырманың мазмұны мен талабында міндетті түрде білім алушының ойлау қабілетін ескеруі тиіс. Критериалды бағалау оқушының өзіндік, өзара бағалай білу дағдысын қалыптастыру арқылы кез келген жағдайды, проблеманы терең бойлай отырып, шешім қабылдай білуге де негіз болатын бағалау құралы деп те айтуға болады. Осыған байланысты бүгінгі күні теориялық тұрғыдан негіздемеленген педагогикалық психологиялық зерттеулер аздың қасы. Сондықтан да осы талдау мазмұнында көрсетілген проблемалар қазіргі педагогикалық-психологиялық, дидтактикалық, әдістемелік зерттеулердің негізін құрауы тиіс деген ойдамыз.

Қорытынды. Критериалды бағалау қазіргі мектепте оқушылардың оқу-танымдық қызметін дамытушы маңызды педагогикалық технология деп те айтуға болады. Өйткені аталмыш бағалау жүйесі

әрбір тапсырманың толыққанды мақсаттары мен міндеттері, шешілетін проблемалары мен қалыптастырылатын білім, білік, дағдылары дәл айқындалған, межелері мен күтілетін нәтижелері белгіленген бағалаушы құрал. Кез келген оқу тапсырмасының технологиялық үдеріс ретінде қабылдануы мен оқушының сол тапсырманы орындау барысында жүріп өтетін жолы, тапсырманы орындау ғана емес, сонымен қатар орындау процедураларының бағалау мазмұнына кірігуі білім алушылардың ынтасын оятуға мүмкіндік туғызады. Оқу мен оқу нәтижесін бағалау білім алушы тарапынан қызығушылық тудырып отыратындығы оқу топтарында қалыс қалу мен оқу үдерісіне ілесе алмау себептерінің айқындалып отыруы, оқу қызметінің, тапсырмаларды орындау барысындағы қадамдар тізбегінің кейбір кездері нақты берілуі мен айқындалып көрсетілуі білім алушы мен білім берушінің арасында белгілі бір дәрежеде сенім тудырып, білім алушының өзінің оқу қызметі мен оқу жетістіктерінің өз бетінше де бағаланатыны алынып жатқан біліміне үлкен сеніммен қарауға мүмкіндік береді. Сондықтан да критериалды бағалаудың оқу-танымдық қызметімен қатар, адамгершілік, сенімділік, өз позициясына деген тұрақтылық, кез келген қиындықтар мен күрделілікке төтеп бере білу, икемділік пен жауапкершілік сияқты адамгершілік мінез-қылықтарды да дамытатыны сөзсіз. Бұл алдағы уақытта терең зерттеу мен шешуін күтіп отырған ғылыми-практикалық маңызы бар проблема.

Критериалды бағалаудың оқу-танымдық қызметті дамытудағы қызметі мен рөлін оның, біріншіден, дамытушылық сипатта болуы, екіншіден, оқытудың коммуникативтік сипатта болуы, яғни оқушының сабақ үдерісінде мұғаліммен, сыныптағы оқушылармен еркін қарым-қатынасқа түсе білуін қалыптастырылуы, мұғалім мен оқушының мақсат қоюда «біртектілік» танытуы, оқыту мен оқу әдістерін білім берушінің дұрыс таңдауы деп қорытындылауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

[1] Зимняя И.А. Компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода в образовании// Иностранные языки в школе. – М., 2012. №6. - С.3-12.

[2] Государственный общеобязательный стандарт общего среднего образования-электронды ресурс: URL: <http://zan.gov.kz/ru/> (Сайтка кіру күні:25.02.2021).

[3] Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. - Москва-Рига, 1998. - 176 с.

[4] Вилкова Л.В. Реализация формирующего оценивания учебных достижений обучающихся: проблемы, пути решения. Научно-педагогическое обозрение. Pedagogical Review. 2019. 4 (26). - 8 б.

[5] Natalie Simper, Katarina Mårtensson, Amanda Berry & Nicoleta Maynard (2022) Assessment cultures in higher education: reducing barriers and enabling change, *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 47:7, 1016-1029, DOI: 10.1080/02602938.2021.1983770.

[6] Guðrún Geirsdóttir, Ívar Jónsson, *Assessment Cultures in Secondary Schools: The Student Perspective*. URL: <https://eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/24/contribution/48221/>. (Сайтка кіру күні: 09.10.2022).

[7] Sagat Zh.K.1 , Nurzhanova Zh.J. The role of criteria-based assessment while development of critical thinking. Вестник науки и образования № 7(85). Часть 1. 2020. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-role-of-criteria-based-assessment-while-development-of-critical-thinking> (Сайтка кіру күні: 09.10.2022).

[8] Набуова Р.А., Измагамбетова Р.К. Формирование учебно-познавательной компетенции младших школьников на основе критериального оценивания. Наука и реальность/Science&reality. No 1(9). – 97-101 бб. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-uchebno-poznavatelnoy-kompetentsii-mladshih-shkolnikov-na-osnove-kriterialnogo-otsenivaniya/viewer> (Сайтка кіру:10.10.2022).

[9] Руководство по критериальному оцениванию для учителей основной и общей средней школ: Учебно-метод. пособие. / Под ред. О.И.Можаевой, А.С. Шилибековой, Д.Б. Зиеденовой. – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2016. - 56 с.

[10] Методические рекомендации по использованию системы критериального оценивания учебных достижений учащихся всех уровней. Сборник методических рекомендаций. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2015. – 507 с.

[11] Рахимов А.З. Психодидактические и технологические проблемы: Технология-педагогическая. Т.4. - Уфа, 2014.- 509 с.

[12] Calafato, R. (2021). “I feel like it’s giving me a lot as a language teacher to be a learner myself”: Factors affecting the implementation of a multilingual pedagogy as reported by teachers of diverse languages. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 11(4), 579-606. <https://doi.org/10.14746/ssl1t.2021.11.4.5>.

[13] Amir Kaviani, Rana Tamim, Hamed Ghaemi Teaching and Learning During a Global Pandemic: An Ecological Approach. *Modern Journal of Language Teaching Methods*.V.10, Issue8(8-2020). <http://dx.doi.org/10.26655/MJLTM.2020.8.1>. (Сайтка кіру:10.10.2022).

[14] Метербаева К.М., Қиясова Б.А., Жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында болашақ педагог мамандарды оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалауға дайындау. - 83-87бб. Абай атындағы ҚазҰПУ-н Хабаршысы. «Педагогика ғылымдары» сериясы, No1(65), 2020. URL: <https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-5496.14> (Сайтка кіру:10.10.2022).

[15] Бобизода Г.М., Шакенова Т.Ж., Шакенова Н.Ж., Проектная деятельность как результат сформированности функциональной грамотности учащихся. 255-260-бб. URL: <https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-5496.46>. (Сайтка кіру: 10.10.2022).

[16] Naïmanova D., 2022. Практические принципы интегративного подхода к преподаванию в начальной школе. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Педагогические науки». 74, 2 (июнь 2022), 365–372. DOI: <https://doi.org/10.51889/2022-2.1728-5496.40>.

[17] Krajka, J. 2021,157–163 бб. URL:<https://doi.org/10.14746/ssl1t.2021.11.1.7>

[18] Harris, L.R., Adie,L., & Wyatt-Smith, C. 2022. 996–1040 бб. URL <https://doi.org/10.3102/00346543221081552>

[19] Красноборова А.А. Критериальное оценивание в школе. - Пермь, 2010. URL: <https://search.rsl.ru/record/01004798570>. (Сайтка кіру күні: 20.02.2022).

[20] Цукерман Г.А. Как младшие школьники учатся учить? - Москва-Рига, 2000. -224 с.

[21] Казанская В.Г. Актуальные вопросы обучения в современной педагогической психологии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/> (Сайтка кіру күні: 25.02.2022).